

Çin ve Rusya'nın Yakınlaşma Hikayesi: Nasıl Bu Kadar Yakınlaştılar?

*“Sovyetler Birliği ve Çin,
uzun yıllar boyunca
komünizmin iki büyük kutbu
olarak kabul edilmişlerdir ve
genellikle prensipleri ve
küresel etkileri konusunda
çatışmışlardır.”*

Mao Zedong Sovyetler Birliği'ni ilk ziyaret ettiğinde, Joseph Stalin onunla buluşmadan önce Moskova'nın dış mahallelerindeki bir konukevinde birkaç hafta bekletmiştir. Ancak geçtiğimiz zaman (20-22 Mart 2023) Xi Jinping Rusya'yı ziyaret ettiğinde durum tamamen farklıdır. Mao ve Stalin tarafından 1950'de imzalanan Dostluk, Birlik ve İş birliği Antlaşması'ndan 73 yıl sonra, Xi Jinping ve Vladimir Putin dünya önünde iki ülke arasındaki “eşi benzeri görülmemiş dostluğu” sergilemişlerdir. Çatışmaların bu noktaya gelinmesi ideolojik farklılıklar, uzaklık, uzlaşma ve silahlı çatışmaların uzun bir yolculuğundan sonra gerçekleşmiştir.

Nitekim bu iki ülkenin tarihi uzun ve olaylarla doludur. Sovyetler Birliği ve Çin, uzun yıllar boyunca komünizmin iki büyük kutbu olarak kabul edilmişlerdir ve genellikle prensipleri ve küresel etkileri konusunda çatışmışlardır. Ancak, 1950'lerin başında, iki ülke arasındaki ilişkiler daha iyi olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun Çin İç Savaşı'ndan kaynaklandığı söylenebilecektir. Yılları savaş

* Md. Nazmul Islam, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBU) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ile Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde (ULİSA) Dr. Öğr. Üyesi ve Türkiye, Asya ve Hint Pasifik Çalışmaları (TAIPS) Başkanı olarak görev yapmaktadır.

1927-1936 ve 1945-1949 yılları arasında gerçekleşmiştir ve milliyetçiler ile komünistler, dünyanın en kalabalık ülkesinin kontrolü için mücadele etmiştir. Soğuk Savaş'ın arka planıyla, ABD ve Sovyetler Birliği Çin İç Savaşı'nda taraf seçmişlerdir.

Bu süreçte Chiang Kai-shek'in siyasi partisi ABD'den maddi destek ve silahlar almış ve ABD, stratejik bazı yerleri korumak için 50.000 askerini göndermiştir. Bu sırada, Mao Zedong'un Çin Komünist Partisi ise Sovyet Rusya tarafından desteklenmiştir. Nitekim Komünist Parti, milliyetçileri Tayvan adasına sürmek konusunda başarılı olmuştur ve 1949'da Mao, Çin Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. O dönemde Stalin için, Komünist Çin, ABD'nin etkisine karşı koymak ve Asya'da sosyalist bloku genişletmek için doğru bir ortak olmuştur. Nitekim Japonlarla savaşarak (1937-1945) ve iç savaşla boğuşan bir ülkeyi yeniden inşa etmesi gereken Mao, Sovyetler Birliği'nin yardımına ihtiyaç duymuştur.

Mao, siyasi hayatı boyunca sadece iki kez Çin sınırları dışına çıkmıştır ve bunların ilki maddi yardım aramak için Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmek üzere yurt dışına çıkmasıdır. İkinci seyahati de Moskova'ya olmuştur. Cambridge Üniversitesi Jeopolitik Merkezi'nin yardımcı direktörü ve Çin politikaları profesörü William Hurst, Mao'nun, Stalin'in tutumundan memnun olmadığını ve Çin'e o dönemde istediğini vermediğini ifade etmektedir. Aslında, Stalin'in, yeni kurulan Halk Cumhuriyeti lideriyle buluşması için birkaç hafta beklemesi gerekmiştir. O süreçte Mao Moskova'nın dışındaki bir konukevine yerleştirilmiştir. Bu süre zarfında, Sovyetler Birliği Mao'nun hareketlerine bazı kısıtlamalar getirmiştir. Sovyetler Birliği o zaman oldukça güçlü bir ülke olup Çin'i köle bir ülke olarak davranmış ve Çin tarafından Sovyetler Birliği'nin bu aşağılayıcı muamelesi tolere edilebilmiştir. Bu durumun yaşanmasından sadece, birkaç hafta sonra iki lider, Çin'in batılı yaptırımları yenmesine yardımcı olan Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Yardımlaşma Antlaşması'nı imzalamış ve Sovyetler Birliği Çin'e çok ihtiyaç duyduğu desteği vermiştir.

“Sovyetler Birliği'nin bu derece güçlü olması Mao Zedong'un o dönemdeki propaganda çalışmalarına da yansımıştır, Mao'nun Moskova'yı bir rol model olarak gördüğü ileri sürülebilecektir.”

Dönem itibariyle Moskova'nın büyük bir güce sahiptir. Sovyetler Birliği'nin bu derece güçlü olması Mao Zedong'un o dönemdeki propaganda çalışmalarına da yansımıştır, Mao'nun Moskova'yı bir rol model olarak gördüğü ileri sürülebilecektir. Nitekim o yıllarda Çin'de sık sık tekrarlanan bir slogan, 'bugünkü Sovyetler Birliği bizim (gelecekteki) yarınımıza benziyor' şeklindedir. O dönemde Moskova, Çin'e askeri ve mali yardım sağlamış, öğrencilere burslar vermiş ve teknik ekipman da sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Çin'e binlerce mühendis göndermiş ve bu mühendisler ülkedeki endüstriyel ağın oluşturulmasına çok yardımcı olmuşlardır. Ancak 1958 yılından sonra, iki ülke arasındaki ilişki kötüleşmiştir. Stalin 1953

yılında ölmesi sonrası hükümet daha sonra orta derecede reformcu bir lider olarak görülen Nikita Kruşçev'e geçmiştir. Bu sırada Çin'in "Büyük Sıçrama" stratejisi ile daha radikal bir ekonomik ajandaya karar verdiğini, Sovyet lideri Nikita Kruşçev'in ise gücünü pekiştirmeye ve Stalin taraftarlarını caydırmaya çalıştığını belirtmektedir.

Tam bu dönemde, 1960'larda, Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik ayrılıklar artmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler zayıflamıştır. Mao Zedong, Sovyetler Birliği'nin "revizyonist" olduğunu ve doğru yoldan sapmış bir komünist ülke olduğunu, Sovyetler Birliği'nin Çin'in öncülüğünde bir dünya devrimi için yeterli çaba göstermediğini düşünmüştür. Sovyet liderleri ise, Mao Zedong'un radikal politikalarını tehlikeli ve yıkıcı olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim Çin'in Büyük Sıçrama stratejisi, Sovyetler Birliği'nin daha yumuşak bir ekonomik reform yolunu seçmesiyle tamamen farklıdır. Ayrıca, Çin'in nükleer silah geliştirmesine yönelik Sovyet endişeleri de iki ülke arasındaki gerilimi arttıran diğer bir faktördür. Sonuç olarak, 1960'larda Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki ideolojik ve stratejik farklılıklar giderek artmıştır ve iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Bu, tarihte büyük bir olay olarak kaydedilmiş ve "Çin-Sovyet Ayrılığı" olarak adlandırılmıştır. Nikita Kruşçev'in Stalin döneminde getirilen ekonomik değişiklikleri tersine çevirerek piyasa tabanlı sosyalizme doğru gitmek istediğini ve Mao'nun tersi fikre sahip olduğu ileri sürmektedir.

Büyük İleri Atılım politikası, sonradan tarihçiler ve Çin Komünist Partisi tarafından büyük bir hata olarak tanımlanmıştır. Bu politika nedeniyle milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Bu politika ülkenin hızlı bir şekilde sanayileşmesini ve neredeyse sadece çelik üretimine odaklanmayı öngörmüştür. Milyonlarca köylü Büyük İleri Atılım politikası için harekete geçirilmiş, tarımsal üretimden vazgeçmeleri istenmiş ve bu da ülkede yıkıcı bir kıtlığa neden olmuştur. Amerikan Üniversitesi profesörü Joseph Torrezian, "China Power" podcast'inde Mao'nun stratejik ve siyasi farklılıklar olduğunda bahaneler bulma alışkanlığına sahip olduğunu belirtmektedir.

Kruşçev'in siyasi yönetim anlayışındaki değişiklik nedeniyle, Mao Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde bir yanlışlık olduğunu düşünmüş ve bu değişikliği revizyonizm olarak adlandırmıştır. Mao, yeni Sovyet liderinin Batı ile barışçıl bir birlik politikasına yönelik arzusunu emperyalist hırsların bir ürünü olarak tanımlamıştır. Birbirlerinden nefret eden Mao ve Kruşçev arasındaki büyüyen ayrılık sonunda Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde bir kopukluğa yol açmış olup sonuç olarak, iki ülke diplomatik ilişkilerini kesmişlerdir, bu durum uluslararası komünist hareketi domine etme yarışına dönmüştür. William Hurst, Sovyetler Birliği için "1960'ların sonlarında, Çin Sovyetler Birliği'ni en az Amerika Birleşik Devletleri kadar büyük bir tehdit olarak gördü," değerlendirmesinde bulunmaktadır.

1966 yılında Çin, Kruşçev'in yerine geçen Leonid Brezhnev'in özellikle istikrarsız ve tehlikeli olarak değerlendirdiği Kültür Devrimi'ni başlatmıştır. Kültür Devrimi, Çin'de büyük bir toplumsal, siyasi ve kültürel değişim dalgası yaratmıştır. Mao bu süreçte Çin Komünist Partisi içindeki muhaliflerini ve "burjuva unsurları" olarak adlandırdığı kişileri tasfiye etmeye çalışmış, milyonlarca insan tutuklanmış, işkence görmüş ve hatta öldürülmüştür. Ayrıca, Çin'in kültürel mirası ve tarihi eserleri ciddi şekilde zarar görmüştür.

Kültür Devrimi, Sovyetler Birliği'nde endişeyle karşılanmış ve Moskova, Çin'deki olaylara karşı açık bir eleştiri dile getirmiştir. Bu, Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki zaten gergin olan ilişkileri daha da kötüleştirmiştir.

Karşılıklı güvensizlik, iki ülke arasında birkaç sınır çatışmasına neden olmuştur ve bu çatışmalar 1969'da iki ülke arasındaki büyük silahlı bir çatışmayla sonuçlanmıştır. Çatışma, iki ülke arasında sınırdaş olan Zhenbao Adası'ndaki küçük bir nehirde gerçekleşmiştir. Çin askeri, Sovyetler Birliği'ni saldırmak için net bir neden vermemiştir, ancak bazı tarihçiler, Mao'nun çatışmanın, Kültür Devrimi'nin neden olduğu onlarca yıllık karışıklık döneminde birliği yeniden sağlayabilecek sosyal bir hareketlilik yaratmasını istediğini düşünmektedir. Bu çatışmada her iki tarafın onlarca insanı ölmüştür. Sovyetler Birliği bu saldırıda ve aynı yılın ağustos ayında ülkenin diğer tarafında, Xinjiang sınırında çıkan çatışmalarda hazırlıksız kalmıştır, zira her iki çatışmanın da ortaya çıkmasını beklememektedir. Daha sonra, Sovyetler Birliği, Çin'in nükleer bir saldırıya maruz kalabileceğine dair hazırlıklı olmasını sağlayacak bir dizi sinyal göndermeye başlamıştır, ancak Joseph Toretzian bunun olasılığının düşük olduğunu ifade etmiştir. Bundan sonra, Çin'in zihniyetinde bir değişiklik olmuş ve Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra Sovyetler Birliği'nin nükleer saldırısına karşı kendini savunmayı içeren üçüncü bir cephe politikası başlatmıştır; ancak bu strateji Torrezian'a göre uzun sürmemiştir. Çin, iki süper güçle aynı anda başa çıkmanın imkânsız olduğunu anlamıştır. William Hurst'in belirttiği gibi, Çin, Sovyetler Birliği'ne karşı ABD ile ittifak kurmanın uygun olduğunu düşünmüştür, ancak bu durum 1970'ler ve 1980'lerde ilişkilerin iyileşmesine yardımcı olmamıştır.

ABD Başkanı Richard Nixon'ın, diğer Amerikalı politikacılardan farklı olarak bunu bir fırsat olarak gördüğünü iddia etmektedir. Nitekim SSCB'nin uluslararası etkisini azaltmak üzere Amerika Birleşik Devletleri Birleşmiş Milletler'deki bir koltuğu Çin Cumhuriyeti'ne bırakmayı kabul etmiştir. Nitekim, 1972'de, Nixon tarihi bir ziyarette bulunarak Çin'i ziyaret etmiş ve 1979'da iki ülke diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuştur. Bu sırada Mao'nun 1976'daki ölümü ayrıca Çin için yeni bir yönelim belirlemiştir. Deng Xiaoping liderliğinde, Çin piyasası daha önce hiç olmadığı kadar açılmıştır. Çin-Sovyet ilişkilerindeki çatışma, globalde komünist partileri etkilemiş ve SCB ve Çin arasındaki savaş, her iki gücün de komünist partileri ve militan grupları veya gerilla hareketlerini etkilediği ideolojik bir cephe üzerinde sürdürülmüştür.

Meksika'daki Michoacana Üniversitesi'nden Miguel Angel, Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki giderek büyüyen ayrımın, komünist partilerin kalplerine kadar nüfuz ettiğini belirterek, birçok aşırılıkçı grupların "barışçıl birliktelik" ilkesini reddettiğini ifade etmiştir. Örneğin, Kolombiya Komünist Partisi, Maoizm'den etkilenen Marksist-Leninist Kolombiya Komünist Partisi'ne kriz geçirerek bölünmüştür. Grup daha sonra Ulusal Kurtuluş Ordusu adlı bir gerilla örgütü kurmuştur. Bu ayrım, Arjantin, Ekvador, Şili, Brezilya, Venezuela ve Meksika gibi diğer ülkelerde de gözlenmiştir. Güneydoğu Asya'da ise Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik çatışma da açıkça görülmüştür. Bu dönemde Çin, Sovyetler Birliği tarafından son derece tehlikeli olarak görülen Kamboçya'daki bir gruba destek vermiştir.

Sovyetler Birliği 1980'lerde Çin için en büyük tehdittir, bu durum Çin'i ABD ve Japonya ile yakın iş birliği yapmaya teşvik etti. Ancak 1991'de Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrası uluslararası sahne tekrar değişmiştir. Çin, güçleri elitlere veren kitlesel özelleştirmeleri yöneten yeni Rus lideri Boris Yeltsin'e güvenmemiştir; ancak Çin ve ABD arasındaki ittifak artık anlamsız hale gelmiştir. Ancak 1990'ların başında, Rusya'nın Çin'e ihracatı artmış ve Çin, Rus enerji kaynaklarına büyük yatırımlar yapmıştır. Nitekim iki ülke, 1996'da "Stratejik Ortaklık" anlaşmasını ve 2001'de "Dostluk ve İş birliği Antlaşması"nı imzalamışlardır. O zamandan beri Çin, sadece Amerika, Rusya ve Japonya ile değil, Hindistan veya Avrupa gibi diğer güçlerle de denge aramaya ve boşluğu doldurmaya çalışmaktadır.

"Çin'in ekonomik ve askeri gücünün artması, Rusya'nın Çin'in bölgesel nüfuzuna olan endişelerini artırmıştır."

İki ülke arasındaki yakınlaşmanın, belirli faktörlere dayandığı ileri sürülebilir. İlki, iki ülkenin de ABD'nin küresel hegemonyası ve NATO'nun genişlemesi konularında benzer jeopolitik zorluklarla karşılaşmasıdır. İkinci olarak, her iki ülkenin ekonomik ve askeri olarak birbirlerini tamamlama potansiyeline sahip olduğu ileri sürülebilir. Örneğin, Rusya, Çin'e enerji ve askeri teknoloji sektörlerinde önemli ihracatlar gerçekleştirmektedir. Ayrıca, iki ülke, ekonomik ve siyasi liderliğine meydan okuyan BRICS ülkelerinin bir parçasıdır. Ancak, bu yakınlaşmanın aynı zamanda bazı zorlukları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Örneğin, iki ülke arasında bazı sınır anlaşmazlıkları devam etmektedir. Ayrıca, Çin'in ekonomik ve askeri gücünün artması, Rusya'nın Çin'in bölgesel nüfuzuna olan endişelerini artırmıştır. Bu nedenle, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın geleceği hakkında bazı belirsizlikler mevcuttur.

Son 30 yılda Çin'in ABD ve Japonya ile ilişkileri istikrarlı bir şekilde zayıflamış ve son on yılda daha da kötüleşmiştir. Bu nedenle Çin'in Rusya ile olumlu ilişkileri sürdürmesinin önemli olduğunu ancak Çin Rusya'nın müttefiki olmadığını ileri sürmektedir. Dünyada Çin'in sadece Kuzey Kore ile resmi müttefikliği

mevcuttur. Uzmanlara göre Çin ve Rusya müttefik kalıp kalmama konusunda hemfikir değildir, ancak Rusya'nın Çin için çok faydalı bir ülke olduğu açıktır. Rusya, son 20 yıldır Çin'in havacılık endüstrisinin geliştirilmesinde birçok önemli teknoloji sağlamaktadır. Diğer yandan, kesintisiz enerji kaynakları ile Çin'in Ortadoğu ve ABD'den enerji ithalatını çeşitlendirmesine ve dengelemesine yardımcı olmaktadır. Çin ve Rusya yeniden yakın hale gelmişlerdir, ancak şimdi Rusya Çin'in iş birliğine daha çok ihtiyaç duymaktadır. Çin şu anda Rusya'nın ticari ortağıdır, aynı zamanda Ukrayna savaşı sonrasında Rusya'ya uygulanan yaptırımların engellenmesinde önemli bir rol oynayan ülke de Çin'dir. Mao'nun tarihi Rusya ziyaretinden yetmiş yıl sonra, iki ülkenin rolleri değişmiştir. Xi Jinping Rusya'ya gitmiştir, ancak konuk evinde kalmamış ve uzun süre beklememiştir. Bu karşılamada sadece gülücükler ve bir kırmızı halı mevcuttur.

